

**IN MEMORIAM
ДР КОСТА ЛАЗАРОВ БАЛАБАНОВ
(1929 – 2026)**

Упокојењем др Косте Балабанова затворено је једно од најзначајнијих поглавља у историји проучавања средњовековне уметности на простору Македоније и ширег балканског културног круга. Историчар уметности, археолог, конзерватор, музеолог и културни посредник између различитих цивилизацијских кругова, Балабанов је својим радом успоставио трајне методолошке и документарне основе за истраживање и заштиту покретног и непокретног културног наслеђа.

Рођен 5. априла 1929. године у Штипу, образовао се на Филозофском факултету Универзитета „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу, где је 1955. године дипломирао историју уметности са археологијом, а 1965. одбранио

докторску дисертацију под насловом *Иконописот и иконописните центри во Македонија од доаѓањето на Турците до крајот на XVII век*. Тај рад остао је темелно полазиште за проучавање поствизантијског иконописа и функционисања радионица иконописаца у османском периоду.

Још као студент укључен је у рад Централног, касније Републичког завода за заштиту споменика културе у Скопљу, где је од 1956. до 1980. године руководио евиденцијом и документацијом икона. У том периоду остварио је један од најобимнијих теренских подухвата у историји јужнословенске историје уметности: обишао је више од 1.340 насељених места, истражио око 1.700 цркава и манастира и евидентирао преко 18.000 икона. Овај рад није био само каталогизација, већ систематско научно.

Специјализација у Бечу 1956. године (Bundesdenkmalamt) додатно је обликовала његов конзерваторски приступ, у коме се спајају непосредно посматрање, техничко знање и историјско-уметничка интерпретација. Тај тројни метод — терен, документација, интерпретација — остао је константа његовог рада.

У научном опусу, који обухвата више стотина студија и преко двадесет књига, издвајају се капитална дела: *Иконите во Македонија* (1969), једна од првих синтетичких студија о иконопису; *Св. Пантелејмон – Нерези* (1975; више издања), као монографски модел анализе фрескосликарства; *Иконостасот во Македонија во XIX век* (1979), који је отворио питање развоја литургијског простора у модерном периоду; *Златните и сребрените опкови на охридските икони* (1980), значајан допринос проучавању металних оквира и њихове функције; као и студије о култу Св. Ђирила и Методија у иконопису, које су поставиле важне теоријске оквири за разумевање визуелне репрезентације словенске писмености и духовности.

Посебно место у његовом раду заузимају истраживања ранохришћанских теракотних икона са локалитета Виничко Кале, која су резултирала низом студија и изложби, укључујући меѓународне каталогe (*Die Tonikonen von Vinica*, 1993; *Icone di terracotta da Vinitza*, 1995). Ови налази су значајно проширили сазнања о ранохришћанској уметности на Балкану и улози Македоније у ширењу хришћанства.

Балабанов је био и изузетно активан у меѓународном научном и културном животу: учествовао је у изложбама у Паризу (1965, 1970), био комесар изложбе македонских икона у Токију и Кјоту (1967), предавао на универзитетима и институцијама широм Европе, Јапана и САД, а 1970. године био је гостујући професор на Merton College-у Универзитета у Оксфорду. Чланство у ICOMOS-у и ангажман у Европској научној фондацији сведоче о његовом меѓународном угледу.

Као генерални директор Музеја Македоније (1981) и као почасни генерални конзул Јапана у Скопљу (од 1994), Балабанов је деловао и као културни дипломата. Његов рад на афирмацији средњовековне уметности у Јапану крунисан је високим одликовањем — *Орденом излазећег Сунца*.

У последњем разговору који сам са њим водила 14. новембра 2022. године у Српском културно-информативном центру СПОНА, у оквиру циклуса трибина „Разговори“, под насловом „Од руку наших мајстора“

поводом 45 година серијала „Закопана мистрија“, др Балабанов је мирно, јасно и са изузетном меморијом посведочио о размерама свог теренског рада: током двадесет и пет година обилазио је терен „сто осамдесет до двеста дана годишње“, посетио 1.340 насељених места у Македонији, видео иконе у око 1.700 цркава и сам евидентирао приближно 18.000 икона.

Тај податак није само импресивна статистика. Он говори о једном типу научника који је историју уметности разумео као рад очима, рукама, телом и памћењем; као дисциплину која почиње у прашини храма, пред иконостасом, на скели, пред натписом, у разговору са чуваром цркве, фотографом, конзерватором или мештанином који још памти оно што архиви нису сачували.

Балабанов је учествовао у конзерваторским радовима на бројним значајним сакралним споменицима, међу којима су Света Софија у Охриду, Матејче, Марков манастир, Лесновски манастир и Старо Нагоричино. Посебно место у његовом научном раду заузимала су истраживања фрескосликарства, иконописа, натписа и личности зографа. Његова сведочења о откривању и читању ктиторских портрета, о натписима у Марковом манастиру, о Леснову, Андреашу и Старом Нагоричину остају драгоцене не само као научна грађа, већ и као сведочанство о времену у којем је историја уметности била дубоко повезана са заштитом споменика.

Био је и човек филма. За „Вардар филм“ и Радио Телевизију Скопље писао је сценарија за документарне филмове из области археологије и средњовековне уметности. Према подацима које је и сам помињао, написао је око четрдесет сценарија, од којих су тридесет два реализована. Његов глас, његова реч и његово знање тако су ушли и у аудиовизуелну културу једног времена.

Методолошки, Балабанов припада генерацији истраживача који су историју уметности заснивали на непосредном контакту са спомеником. Његов рад показује да се истинско разумевање уметности не може одвојити од материјалности, контекста и функције дела. Управо у томе лежи трајна вредност његовог научног доприноса.

Одлазак др Косте Балабанова није само губитак једног истакнутог научника, већ и крај једне истраживачке епохе. Остаје његов опус — обиман, разнородан и дубоко утемељен — као трајни оријентир за будућа истраживања средњовековне уметности на Балкану.

Др Јасмина С. Ћирић,
Универзитет у Крагујевцу,
Филолошко-уметнички факултет

